

УДК 343.36(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2023.3.59>

Є. С. Назимко

доктор юридичних наук, професор,
перший проректор
Донецького державного університету внутрішніх справ,

Т. І. Пономарьова

кандидат юридичних наук,
завідувач науково-дослідної лабораторії з проблем запобігання
кримінальним правопорушенням
Донецького державного університету внутрішніх справ

КРИМІНАЛЬНІ ПРОЦЕСУАЛЬНІ ЗАСОБИ ПРОТИДІЇ ВТРУЧАННЮ В ДІЯЛЬНІСТЬ СТОРІН КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ІЗ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ НАСИЛЬНИЦЬКО-МАЙНОВОЇ СПРЯМОВАНОСТІ

У статті розглядаються проблеми забезпечення подолання діяльності сторін кримінального провадження із перешкоджання досудовому розслідуванню кримінальних правопорушень насильницько-майнової спрямованості. Вказується, що до форм протидії кримінальним правопорушенням насильницько-майнової спрямованості можна віднести: 1) інсценування події суспільно небезпечного діяння з метою приховання іншого кримінального правопорушення або створити хибне уявлення про причетність до протиправного акту певних осіб; 2) приховування слідів кримінального правопорушення; 3) здійснення впливу на учасників кримінального провадження (як негативного, зокрема фізичного та психічного впливу, так і позитивного, наприклад, пропозиція винагороди за сприяння тощо); 4) вважання кримінального правопорушення насильницько-майнової спрямованості під інше суспільно небезпечне діяння, яке є менш тяжким; 5) надання завідомо неправдивих показань, які мають наслідком введення слідства в оману. Особливо небезпечною формою є протидія розслідуванню, яка реалізується через захисника шляхом створення штучних умов, передбачених кримінальним процесуальним законодавством, як підстава для призупинення строків або пролонгацію розслідування через необхідність проведення додаткових слідчих (розшукових) дій. З метою уникнення випадків протидії розслідуванню кримінальних правопорушень насильницько-майнової спрямованості доцільно: 1) забезпечити взаємодію та скоординовану роботу підрозділів, залучених до розслідування суспільно небезпечного діяння; 2) за необхідності – забезпечити безпеку учасникам кримінального провадження, які цього потребують; 3) опрацювати алгоритм слідчих (розшукових) дій, слідчих ситуацій, які можуть виникнути в ході розслідування; 4) перевіряти показання як підозрюваного, так і інших учасників кримінального провадження, співставляти їх із іншими речовими доказами; 5) за наявності підстав для сумніву у правдивості висновку судового експерта, залучати інших фахівців у галузі судової експертизи та призначати повторну/додаткову/комплексну експертизу тощо.

Ключові слова: запобігання, перешкоджання, діяльність, захисник, сторони кримінального провадження, втручання, досудове розслідування, кримінальне правопорушення, протидія, кримінальна відповідальність, кримінальне законодавство.

Постановка проблеми. Протидія досудовому розслідуванню є серйозним чинником, здатним не тільки загальмувати процес пізнання, а і привести до отримання помилко-

вих та необ'єктивних результатів. Здебільшого форми протидії розслідуванню не відрізняються залежно від кримінального правопорушення та є типовими. В криміналістиці одним

із основних форм протидії розслідуванню злочинів є фальсифікація доказів. Саме тому вони повинні надійно захищатися від фальсифікації, перекручування або знищення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема протидії перешкоджанню діяльності сторін кримінального провадження була предметом дослідження таких учених як В.В. Вапнярчук, С.С. Вітвіцький, А.Ф. Волобуєв, Є.Д. Лук'янчиков, О.В. Одерій, М.А. Погорецький, М.В. Салтевський тощо. Проте, окремі питання залишились відкритими для дискусії, що і зумовило актуальність обраної теми.

Метою статті є розгляд теоретичних та практичних проблем протидії перешкоджанню діяльності сторін кримінального провадження із розслідування кримінальних правопорушень насильницько-майнової спрямованості.

Викладення основного матеріалу. Так, відомо, що найчастіше фальсифікуються джерела вербальної доказової інформації: протоколи показань і тих слідчих дій, що супроводжуються показаннями їх учасників. У процесуальних документах можуть перекручуватися дані про сутність учасників подій, обстановку подій та її наслідки. Сфабриковані протоколи допитів можуть містити підтверджену неправдиву інформацію особи про алібі, про дії підозрюваного начебто в стані необхідної оборони або крайньої необхідності [1, с. 278]. Отже, під протидією розслідуванню необхідно розуміти комплекс заходів процесуального та непроцесуального характеру, який здійснюється з метою порушення нормального перебігу досудового розслідування з метою унеможливлення отримання об'єктивної та достовірної інформації про подію кримінального правопорушення.

Із урахуванням форми протидії досудовому розслідуванню необхідно обирати і спосіб подолання такої протидії, який здебільшого потребує наявності комплексу скоординованих дій сторін та учасників кримінального провадження. Подолання протидії розслідуванню злочинів може здійснюватися за певними напрямками: 1) встановлення певних правил дотримання слідчої таємниці: а) визначення переліку відомостей у конкретній кримінальній справі, що становлять слідчу таємницю; б) встановлення кола осіб, залучених до орбіти кримінального судочинства, яких необхідно попередити про нерозголошення слідчої таємниці; в) обмеження кола осіб, які присутні під час провадження слідчих дій; г) обмеження допуску до доказової інфор-

мації; г) встановлення особливостей роботи слідчо-оперативної групи з доказової інформації в кримінальній справі (визначення кола обов'язків усіх учасників слідчо-оперативної групи, встановлення стосунків між ними здійснює керівник групи, він також взаємодіє з пресою та ухвалює рішення про повідомлення певної інформації та її меж); д) встановлення заборони на невмотивовану передачу кримінальної справи від одного слідчого до іншого е) визначення порядку взаємодії з оперативними працівниками (дозування інформації, необхідної для виконання оперативно-розшукового заходу, доручення слідчого тощо); 2) нейтралізація причин масового виникнення слідчих помилок: кадрових, методичних, організаційних, процесуальних, психологічних тощо; 3) викриття неправдивих показань; 4) гарантування безпеки учасників кримінального процесу [1]. Аналіз судової практики та правоохоронної звітності надає підставу вважати, що до форм протидії кримінальним правопорушенням насильницько-майнової спрямованості можна віднести: 1) інсценування події суспільно небезпечного діяння з метою приховання іншого кримінального правопорушення або створити хибне уявлення про причетність до протиправного акту певних осіб; 2) приховування слідів кримінального правопорушення; 3) здійснення впливу на учасників кримінального провадження (як негативного, зокрема фізичного та психічного впливу, так і позитивного, наприклад, пропозиція винагороди за сприяння тощо); 4) вуалювання кримінального правопорушення насильницько-майнової спрямованості під інше суспільно небезпечне діяння, яке є менш тяжким; 5) надання завідомо неправдивих показань, які мають наслідком введення слідства в оману. Особливо небезпечною формою є протидія розслідуванню, яка реалізується через захисника шляхом створення штучних умов, передбачених кримінальним процесуальним законодавством, як підстава для призупинення строків або пролонгацію розслідування через необхідність проведення додаткових слідчих (розшукових) дій.

Протидія розслідуванню полягає у виборі зацікавленими особами певної лінії поведінки, прийнятті заходів, спрямованих на утворення перешкод у виявленні, вилученні та використанні доказів з метою ухилення від відповідальності підозрюваного (обвинуваченого), що вчиняються ними після виявлення злочину і початку його розслідування. В широкому поня-

тійному розумінні найбільш прийнятним буде визначення протидії розслідуванню як своєрідного виду цілеспрямованої активності суб'єктів злочину, інших зацікавлених осіб у вигляді окремих умисних дій або наперед спланованої низки взаємопов'язаних дій щодо приховування, зміни, знищення інформації, яка має доказове значення, її носіїв, втручання в розслідування для досягнення поставлених цілей щодо перешкоджання розслідуванню та встановленню причетних до злочину осіб [2]. До об'єктивних факторів можуть бути віднесені час, місце й обстановка протидії. Час та місце обумовлюють як способи дій під час вчинення кримінального правопорушення, так і прийняття заходів до протидії досудовому розслідуванню, яка в даному випадку реалізується шляхом перешкоджання діяльності зі встановлення всіх обставин кримінального правопорушення. Крім того, з'ясування тих зв'язків та відносин, що характеризують такі властивості часу, як момент, проміжок (інтервал, тривалість), відношення, може забезпечити суб'єкта розслідування вагомою інформацією. Так, можуть бути з'ясовані: момент вчинення кримінального правопорушення, часовий інтервал від підготовки до його реалізації, характеристика явищ у хронологічній послідовності їх здійснення. Завдяки цьому можуть простежуватися закономірні або випадкові збіги явищ (подій, фактів) [3, с. 42]. З метою забезпечення повноцінного проведення слідчих (розшукових) дій та уникнення створення сприятливих для захисника підстав необхідно за можливості залучати для їх проведення спеціаліста, котрий забезпечить належне виявлення, фіксацію та вилучення доказової інформації.

Залежно від часу отримання відомостей про здійснене кримінальне правопорушення та інтенсивність протидії визначається характер дій суб'єкта розслідування. Кількість сил та засобів, що витрачено зацікавленими особами на протидію, значною мірою зумовлюють і можливості виявлення факту кримінального правопорушення. На цьому етапі огляд місця події та вилучені сліди кримінального правопорушення, отримані відомості від заявника та очевидців події забезпечать прийняття обґрунтованого рішення у правовій оцінці виявленого факту. Проте ще на місці огляду постає завдання з'ясування всіх змін, унесених особами, які перебували там до прибуття СОГ. З одного боку, це сприятиме якісній фіксації та вилученню слідів, знярядь криміналь-

ного правопорушення в подальшому розслідуванні, а з іншого – виділенню відображень, що не мають відношення до події, з'ясуванню тих, що піддалися пошкодженню, знищенню, у тому числі під дією природних факторів. Це дозволить виділити ті сліди, походження яких зумовлено діями правопорушника та висвітлюють його механізм. Не менш вагомим у встановленні всіх обставин полягає в отриманні показів від учасників кримінального правопорушення, свідків-очевидців події до моменту здійснення тиску на них, що забезпечить їх повноту та достовірність. Після внесення відомостей до ЄРДР перед слідчим постає завдання організувати розслідування таким чином, щоб упередити протидію [3, с. 42]. Першочерговими об'єктами протидії є обстановка та слідова картина кримінального правопорушення, а, отже, основним способом протидії є приховування слідів, що особливо розповсюджено під час вчинення суспільно небезпечних діянь насильницько-майнової спрямованості. Фактично протидія розслідуванню може розпочинатись задовго до внесення відомостей до ЄРДР та прибуття слідчо-оперативної групи на місце події.

Умови обстановки можуть характеризуватися наявністю сторонніх осіб, камер відеоспостереження та ін., що може спрощувати або ускладнювати реалізацію своїх намірів, зумовлювати внесення коректив в дії протидіючої сторони. Вагомим у характеристиці умов об'єктивної обстановки займає статус (становище в суспільстві, рід діяльності, наявність зв'язків, у тому числі родинних тощо) як суб'єкта, так і об'єкта протидії. Ці фактори значною мірою визначають дії кожного із зазначених осіб у ході розслідування кримінального провадження та зумовлюють формування умов протидії. Так, за наявності «зв'язків» та «статусності» протидіючої сторони тиск буде здійснюватися на уповноважену особу та учасників розслідування. У разі зазначених характеристик потерпілого прояви протидії носитимуть слабковиражений характер та не впливатимуть на процес розслідування. Не меншої уваги заслуговують й обставини, що характеризують прямий тиск, тобто здійснюваний безпосередньо суб'єктом протидії на відповідний об'єкт, і непрямий – здійснюваний через інших осіб (наприклад, знайомих, близьких тощо). Один із способів непрямого, тобто без особистого контакту суб'єкта протидії, здійснюється, наприклад, через засоби масової інформації, пресу, різного роду програми, журналістські розслідування, соціальні

мережі тощо. Крім того, протидія може реалізовуватися в різного роду провокаціях, наприклад, неправомірної вигоди, встановлення неділових стосунків з суб'єктом розслідування, його керівниками [3, с. 43]. Отже, з метою уникнення випадків протидії розслідуванню кримінальних правопорушень насильницько-майнової спрямованості доцільно: 1) забезпечити взаємодію та скоординовану роботу підрозділів, залучених до розслідування суспільно небезпечного діяння; 2) за необхідності – забезпечити безпеку учасникам кримінального провадження, які цього потребують; 3) опрацювати алгоритм слідчих (розшукових) дій, слідчих ситуацій, які можуть виникнути в ході розслідування; 4) перевіряти показання як підозрюваного, так і інших учасників кримінального провадження, співставляти їх з іншими речовими доказами; 5) за наявності підстав для сумніву у правдивості висновку судового експерта залучати інших фахівців у галузі судової експертизи та призначати повторну/додаткову/комплексну експертизу; 6) ретельно вивчати та фіксувати обстановку кримінального правопорушення, а також слідові картини; співставляти з показаннями свідків та підозрюваного, а також іншими речовими доказами з метою виключення можливості інсценування; 7) своєчасно та повно проводити слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії з метою уникнення появи у захисника процесуально передбачених підстав для пролонгації досудового розслідування та його строків.

В ході розслідування кримінальних правопорушень насильницько-майнової спрямованості необхідно також урахувати внутрішні взаємовідносини між підозрюваним та його найближчим оточенням, особами, які мають відношення до події кримінального правопорушення, співучасниками (за наявності таких), з метою виключення потенційного тиску на свідків з боку родини, друзів тощо. Це саме необхідно і для збереження первинної слідчої картини, яка може бути змінена ще до прибуття правоохоронних органів, або за відсутності належного контролю – в ході розслідування.

Висновки. До форм протидії кримінальним правопорушенням насильницько-майнової спрямованості можна віднести: 1) інсценування події суспільно небезпечного діяння з метою приховання іншого кримінального правопорушення або створити хибне уявлення про причетність до протиправного акту певних осіб; 2) приховування слідів кримінального правопорушення; 3) здійснення впливу на учасників криміналь-

ного провадження (як негативного, зокрема фізичного та психічного впливу, так і позитивного, наприклад, пропозиція винагороди за сприяння тощо); 4) вуалювання кримінального правопорушення насильницько-майнової спрямованості під інше суспільно небезпечне діяння, яке є менш тяжким; 5) надання завідомо неправдивих показань, які мають наслідком введення слідства в оману. Особливо небезпечною формою є протидія розслідуванню, яка реалізується через захисника шляхом створення штучних умов, передбачених кримінальним процесуальним законодавством, як підстава для призупинення строків або пролонгацію розслідування через необхідність проведення додаткових слідчих (розшукових) дій.

З метою уникнення випадків протидії розслідуванню кримінальних правопорушень насильницько-майнової спрямованості доцільно: 1) забезпечити взаємодію та скоординовану роботу підрозділів, залучених до розслідування суспільно небезпечного діяння; 2) за необхідності – забезпечити безпеку учасникам кримінального провадження, які цього потребують; 3) опрацювати алгоритм слідчих (розшукових) дій, слідчих ситуацій, які можуть виникнути в ході розслідування; 4) перевіряти показання як підозрюваного, так і інших учасників кримінального провадження, співставляти їх із іншими речовими доказами; 5) за наявності підстав для сумніву у правдивості висновку судового експерта, залучати інших фахівців у галузі судової експертизи та призначати повторну/додаткову/комплексну експертизу; 6) ретельно вивчати та фіксувати обстановку кримінального правопорушення, а також слідові картини; співставляти з показаннями свідків та підозрюваного, а також іншими речовими доказами з метою виключення можливості інсценування; 7) своєчасно та повно проводити слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії з метою уникнення появи у захисника процесуально передбачених підстав для пролонгації досудового розслідування та його строків.

Список використаної літератури:

1. Лепісевич П. М., Курляк М. Д. Практичні засади усунення протидії розслідуванню злочинів у сучасних умовах. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 1. С. 277–283.
2. Лисиченко В. К., Шехавцов Р. М. Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими

групами, злочинними організаціями. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/246/1/Shekhavtsov_monograf.pdf

3. Гнатенко В. С. Теоретико-правова парадигма доказування у кримінальному провадженні : монографія. Вінниця : ТВОРИ, 2022. 140 с.

Nazymko Ye. S., Ponomarova T. I. Criminal procedure means of counteracting interference with the activities of the parties to criminal proceedings to investigate violent property offenses

The article deals with the problems of ensuring the overcoming of the activities of the parties in criminal proceedings for obstructing the pre-trial investigation of violent and property-oriented criminal offenses. It is indicated that forms of combating violent and property-oriented criminal offenses include: 1) staging an event of a socially dangerous act in order to hide another criminal offense or create a false impression of the involvement of certain persons in an illegal act; 2) hiding traces of a criminal offense; 3) exerting influence on participants in criminal proceedings (both negative, in particular physical and mental influence, and positive, for example, offering a reward for assistance, etc.); 4) veiling a criminal offense of violent property orientation under another socially dangerous act, which is less serious; 5) providing knowingly false testimony, which has the effect of misleading the investigation. A particularly dangerous form is opposition to the investigation, which is implemented through the defense attorney by creating artificial conditions provided for by the criminal procedural legislation, as a basis for suspending the terms or prolonging the investigation due to the need to conduct additional investigative (search) actions. In order to avoid cases of opposition to the investigation of violent and property-oriented criminal offenses, it is advisable to: 1) ensure interaction and coordinated work of units involved in the investigation of a socially dangerous act; 2) if necessary, ensure the safety of participants in criminal proceedings who need it; 3) develop an algorithm of investigative (search) actions, investigative situations that may arise during the investigation; 4) verify the testimony of both the suspect and other participants in the criminal proceedings, compare them with other physical evidence; 5) if there are reasons to doubt the veracity of the forensic expert's opinion, to involve other specialists in the field of forensic examination and to appoint a repeated/additional/complex examination, etc.

Key words: *prevention, obstruction, activity, defender, parties to criminal proceedings, intervention, pre-trial investigation, criminal offense, counteraction, criminal responsibility, criminal legislation.*